

Okres II wojny światowej w obecnej narracji historycznej Ukrainy

---

Monika Wojewska

Uniwersytet Pomorski w Słupsku

ORCID: 0009-0001-4232-827X

Abstract

The Second World War was one of the most tragic events in the history of mankind, which affected a significant number of countries around the world. In addition, it became an indispensable thread in the creation of state policies, establishing a sense of pride in nations, but also sympathy towards those murdered by totalitarianisms and those killed on the frontlines. This is also a factor that facilitates manipulation for tangible gains by governments, as demonstrated by various countries' own historical policies. One of them is Ukraine, a young state with a national consciousness that only awakened in the nineteenth century. At present, the Second World War seems to be an important theme for Ukrainians used in order to unite their nation, while emphasizing this event in such a way as to distinguish it from the history of the Great Patriotic War.

The internal division of Ukraine forced its authorities, in the face of Russian historical propaganda, to create their own agenda, relying on a historical narrative that corresponds to the history of western parts of the country. Indeed, history of Ukrainian lands that were part of the Second Polish

---

Monika Wojewska, mgr; magister bezpieczeństwa narodowego, tytuł uzyskała na Uniwersytecie Pomorskim w Słupsku; związana z Kołem Naukowym Historyków tamtejszego Uniwersytetu; zainteresowania skupiają się głównie na historii najnowszej obszaru poradzieckiego, a zwłaszcza Federacji Rosyjskiej, Ukrainy i Czeczenii; pasjonuje się również historią lokalnej społeczności kaszubskiej, wśród której się wychowała.

m.m.wojewska9@gmail.com

Facta Ficta.

Journal of Theory, Narrative & Media

Republic became a central theme in Ukrainian politics, aimed at emphasizing the distinctiveness of its history from Russian history. Thus, Ukraine glorified its anti-heroes – nationalists of the OUN and UPA, as well as Ukrainian formations collaborating with German totalitarianism. In order to lay the foundation for a strong nation and statehood, a history that unites society and with which citizens can identify is essential. Therefore, Ukraine's specular historical policy serves a specific intention, that is the survival of the nation and the state, even at the cost of truth, because, to quote Hiram Johnson – „The first casualty of War is Truth”.

Key words: Ukraine, World War II, propaganda, UPA, OUN, SS Division „Galizien”

Wprowadzenie

24 sierpnia 1991 r. Ukraina ogłosiła swoją niepodległość, która wskutek położenia geopolitycznego i wewnętrznej dezintegracji okazała się bardzo niepewna i krucha. Przeszłość Ukrainy stała się warunkiem destabilizującym współcześnie to państwo. W przeciwieństwie do sąsiadów – Rosji i Polski – państwo ukraińskie nigdy w przeszłości nie istniało.

Pierwszym tworem o charakterze państwowym na obszarze zbliżonym do obecnego terytorium ukraińskiego była Ruś Kijowska. Jednak było to państwo ściśle słowiańskie, o staro-cerkiewno-słowiańskim języku, gdzie poddani czuli się Rusinami, a nie Ukraińcami. Potężna Ruś Kijowska przyjęła chrzest w obrządku wschodnim w roku 988, co stało się podwaliną jednoczącą mieszkańców ziem na wschód od Sanu, a jednocześnie czynnikiem odróżniającym ich od Słowian Zachodnich, tj. Polaków, Czechów i Słowaków. Słabość wewnętrzna i wzrastająca pozycja miejscowych bojarów doprowadziły do podziału Rusi, której *kniaziestwa* stały się łupem potężnych pogańskich sąsiadów z północy – Litwinów. Unia Polski z Litwą zatwierdziła polską obecność na tych obszarach. Mimo że Ruś Halicko-Włodzimierska wskutek umowy po śmierci Jerzego II Bolesława Trojdenowicza przypadła Kazimierzowi Wielkiemu, to dopiero po unii lubelskiej (1569) rozpoczęła się szeroko zakrojona polska kolonizacja ziem od Sanu po Dniepr, a nawet obejmująca ziemie zadnieprzańskie, dokonywana rękami spolonizowanych rodów litewskich i ruskich (Wiśniowieckich, Ostrogskich, Zasławskich, Zbaraskich).

Wschodnie ziemie dawnej Rusi Kijowskiej zjednoczyły się wokół ośrodka władzy w Moskwie. Kolejni carowie realizowali politykę „zbierania” ziem ruskich, ale to Iwan IV Groźny określił się „carem Wszechrusi”. W ten sposób uzasadnił swoje roszczenia do wszystkich ziem niegdyś należących do Rusi Kijowskiej, a zagarniętych przez Litwę i Koronę. Od tego momentu Rosjanie konsekwentnie realizowali politykę ekspansji, a region ten stał się jej głównym

kierunkiem. W XVII wieku wschodnie rubieże Rzeczypospolitej Obojga Narodów stały się areną krwawych walk i powstań, które miały decydujący wpływ na przyszłość tego terytorium i poczucie przynależności jego mieszkańców. W 1654 r. hetman wojska zaporoskiego Bohdan Chmielnicki podpisał z Rosjanami ugodę w Perejasławiu, oddającą Zadnieprze pod opiekę cara Aleksego I. Rozejm andruszowski z 1667 r., a potem traktat Grzymułtowskiego (1686) między Rzeczpospolitą a Carstwem przypieczętował losy hetmanatu, oddając stale ograniczanego przez następnych carów. Hetmani zaporoscy próbowali lawirować między Polakami a Rosjanami, licząc na uzyskanie jak największej autonomii dla ich państewka. W 1764 r. hetmanat został zniesiony, a na jego ziemiach caryca Katarzyna II utworzyła gubernię noworosyjską. Agresywna polityka Rosji nie skończyła się na prawnym wcieleniu ziem hetmanatu do Imperium. Dokonując trzech rozbiorów Rzeczypospolitej, Imperium przejęło ziemie ukraińskie, wchodzące w administracyjny skład województw dawnej Polski: kijowskiego, bractawskiego, wołyńskiego i podolskiego. Zachodnie ziemie dzisiejszej Ukrainy, tzw. ziemie ruskie (województwo ruskie i bełskie) zajęła Austria, nadając szeroką autonomię zamieszkującej tam ludności. W ten sposób Galicja, w przeciwieństwie do ziem zaboru rosyjskiego, stała się miejscem, w którym żywioł narodowy ukraiński miał szansę się rozwinąć.

I wojna światowa była momentem przełomowym w historii Europy, który stworzył nowe możliwości dla społeczeństw i narodów dotychczas tłamszonych pod obcymi władzami. Postanowienia traktatu brzeskiego zostały przez Ukraińców z Galicji zinterpretowane jako przyzwolenie na utworzenie niepodległego państwa. 18 października 1918 r. powstała Ukraińska Rada Narodowa, a na początku listopada wybuchły walki z Polakami o Lwów. Mimo że Ukraińcom nie udało się całkowicie narzucić swojej władzy w Galicji, to 13 listopada ogłosili powstanie Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, a w styczniu 1919 r. doszło do uroczystego zjednoczenia ZURL z Ukraińską Republiką Ludową. Państwo zachodnich Ukraińców nie przetrwało długo – w czerwcu 1919 r. Polsce przyznano Galicję (Serczyk 1990: 373-374).

Z kolei Ukraińska Republika Ludowa, obejmująca ziemie centralnej Ukrainy¹, nie uzyskała większej aprobaty ze strony społeczeństwa. Mimo że była ona ucieleśnieniem marzeń o niepodległości elit ukraińskich, to nie udało im się stworzyć stabilnej władzy. W ciągu czterech lat istnienia republiki (1917-1921) władzę sprawowali: członkowie Centralnej Rady, ataman Pawło Skoropadski, pięcioosobowy Dyrektoriat, a na końcu Symeon Petlura. Bolszewicka ofensywa doprowadziła do upadku państwa Petlury i zagroziła

¹ Formalnie, zgodnie z traktatem brzeskim, URL przyznano ziemie w większości odpowiadające dzisiejszemu terytorium Ukrainy. *De facto* władze tego państwa nie były w stanie kontrolować w całości podległego im obszaru.

Rzeczypospolitej. Ostatecznie traktat ryski z 1921 r. ustanowił nową granicę polsko-sowiecką, a ziemie URL włączono do Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej.

Na sowieckiej Ukrainie bolszewicy rozpętali piekło przymusowej kolektywizacji, której wynikiem była głodowa śmierć trzech milionów Ukraińców. Z kolei po polskiej stronie, nacjonaści ukraińscy zaczęli formować się w organizacje o charakterze terrorystycznym, wymierzonym przeciwko polskim władzom i sprzymierzonych z nimi Ukraińcami. Na bazie Ukraińskiej Organizacji Wojskowej powstała Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów współpracująca z niemiecką Abwehrą, a także odpowiedzialna za zamachy na polskich i ukraińskich działaczy.

Historia ziem ukraińskich pod niemiecką okupacją

Wybuch II wojny światowej był dla nacjonalistów z OUN długo wyczekiwaną okolicznością, która pozwoliłaby im na utworzenie *samostijnej Ukrainy*. W momencie wkraczania oddziałów niemieckich do Polski, w województwach: wołyńskim, lwowskim, stanisławowskim i tarnopolskim rozpoczęła się szeroko zakrojona akcja dywersyjna ukraińskich bojówek. 17 września 1939 r. wschodnią granicę II RP przekroczyły wojska sowieckie, realizując tajne postanowienie paktu Ribbentrop-Mołotow, a 22 września w Brześciu nad Bugiem dwie armie okupacyjne wzięły udział w defiladzie. Ziemie zachodniej Ukrainy po farsie wyborczej włączono do Ukraińskiej SRR 1 listopada.

Wspólna granica niemiecko-radziecka nie przetrwała dwóch lat i w czerwcu 1941 r. rozpoczęła się operacja „Barbarossa”. Przy braku większego oporu Niemcy do grudnia zajęli ogromne połacie Związku Sowieckiego, docierając na przedpola Moskwy. Prawie w całości zajęli radziecką Ukrainę. Dawna Galicja została przekształcona w Distrikt Galizien i włączona do Generalnego Gubernatorstwa. Z reszty ziem ukraińskich Niemcy utworzyli Reichskommissariat Ukraine z sześcioma okręgami generalnymi (*Generalbezirk*): Wołyń-Podole, Żytomierz, Kijów, Mikołajów, Dniepropietrowsk i Krym. Wkroczenie oddziałów niemieckich na Ukrainę zostało odebrane przez nacjonalistów z OUN jako wyzwolenie. 30 czerwca opuszczony przez Sowietów Lwów został wyzwolony przez batalion Schutzmannschaft „Nachtigall”. Równocześnie z oddziałem kolaboranckim do miasta dostali się działacze OUN, którzy ogłosili w radiu lwowskim „Akt odnowienia ukraińskiego państwa” współpracującego z III Rzeszą. Powołano nowe władze Ukrainy, z Jarosławem Stecką na czele, który rozpoczął energiczne zabiegi o poparcie innych państw Osi dla sprawy ukraińskiej (Motyka 2012: 64-65). Nadzieje nacjonalistów zweryfikowała rzeczywistość: rząd Stecki został

rozwiązany, a jego członkowie aresztowani przez Niemców. Szybko się okazało, że w nowym, nazistowskim świecie nie ma miejsca dla niepodległej Ukrainy, a niemiecka przychylność dla narodu ukraińskiego miała czysto pragmatyczne znaczenie. Walka na kilku frontach wiązała się ze znacznym wysiłkiem, który musiała ponieść III Rzesza. Zwłaszcza toczona na wschodzie boje mocno wyczerpywały możliwości Niemców, którzy nie byli w stanie uzupełniać w tak szybkim tempie swoich oddziałów liniowych. Remedium na te braki miał być pobór Ukraińców, którzy dla Niemców byli nie tylko cennymi żołnierzami i funkcjonariuszami policyjnymi, ale także robotnikami przymusowymi. Żyzne ziemie Ukrainy miały zabezpieczyć pod względem aprowizacyjnym niemiecką ofensywę w Związku Sowieckim. Lekceważący stosunek Niemców do narodu ukraińskiego najlepiej opisują słowa komisarza Ukrainy Ericha Kocha, który wprost powiedział, że będzie rządził Ukrainą „za pomocą machorki, wódki i nahajki” (Bazyłow & Wieczorkiewicz 2010: 461).

Okupacja niemiecka na Ukrainie uderzała przede wszystkim w ludność żydowską, na którą urządzano pogromy, często z inicjatywy samych Ukraińców. Tragiczny los spotkał również Polaków zamieszkujących dawne Kresy Wschodnie – tych, którzy uniknęli deportacji. Łączną liczbę polskich ofiar ukraińskiego ludobójstwa w Małopolsce Wschodniej i na Wołyniu szacuje się nawet na 150 tys. osób.

Rządy III Rzeszy na Ukrainie nie potrwały długo: od momentu załamania się ofensywy pod Stalingradem, Niemcy zmuszeni zostali do ciągłego odwrotu. Na początku marca 1943 r. wojska rosyjskie trzech frontów: woroneskiego, stepowego i południowozachodniego przeprawiły się przez rzekę Doniec i uderzyły w kierunku Charkowa (Rkka.ru 2024), a do grudnia 1943 r. Sowietci przekroczyli Dniepr, otwierając sobie drogę do zajęcia reszty Ukrainy. Do 14 kwietnia 1944 r. front ustabilizował się na linii Ratno-Kowel-Brody-Buczacz, w pobliżu granicy z Czechosłowacją (Rkka.ru 2024). 27 lipca przy udziale polskiej partyzantki „wyzwolony” został Lwów. W ten sposób sowietci przywrócili swoją władzę nad Ukrainą, wcielając ją znów do Związku Sowieckiego. Z nową sytuacją geopolityczną nie pogodzili się ukraińscy nacjonałiści, którzy kontynuowali swoją walkę o niepodległe państwo z władzami zarówno sowieckiej Ukrainy, jak i Polski Ludowej.

Motywy prowadzenia specyficznej polityki historycznej przez władze Ukrainy

Dopiero od 1991 r. Ukraina może cieszyć się niepodległością, jednak słabość wewnętrzna wpłynęła na jej uzależnienie się od Federacji Rosyjskiej, która po upadku ZSRS-u kontynuuje sowiecką politykę ekspansji, na polach zarówno gospodarczym, politycznym, jak i militarnym. Labilna postawa władz

w Kijowie w latach 90. nie pozwoliła na wykorzystanie w pełni potencjału, który posiadała wolna Ukraina. Z kolei możliwości finansowe, jakie wiązały się z ożywionymi stosunkami z Rosjanami spowodowały, że oligarchowie ukraińscy, którzy dorobili się na prywatyzacji dawnych przedsiębiorstw państwowych nie byli zainteresowani odcięciem się od wpływów ze wschodu. Również struktura etniczna Ukrainy negatywnie wpłynęła na stabilizację wewnętrzną państwa. Dualistyczny podział narodowościowy, wynikający z przeszłości (granica między Rosją a Rzeczpospolitą, a potem Monarchią Habsburgów), głęboko zakorzenił się w świadomości obywateli dzisiejszej Ukrainy. Dlatego też to rozbieżności społeczne ma odbicie w strukturach władzy, które przede wszystkim uwidoczniła się podczas wyborów prezydenckich. Zazwyczaj główni kontrkandydaci na to stanowisko reprezentowali jedną z dwóch postaw: proeuropejską lub prorosyjską, co pogłębiło jeszcze bardziej już i tak widoczny podział w kraju. Na przełomie 2013 i 2014 r. doszło do poważnego rozłamu wewnętrznego na Ukrainie, z którego skorzystali Rosjanie, doprowadzając do dezintegracji terytorialnej państwa ukraińskiego. Szeroko zakrojona akcja propagandowa pozwoliła im na zajęcie Autonomicznego Półwyspu Krymskiego i oderwanie części dwóch obwodów na wschodzie Ukrainy: donieckiego i ługańskiego. Wydarzenia 2014 roku uświadomiły Ukraińcom jak realne zagrożenie stanowi dla nich Rosja, a zwłaszcza jej taktyka *maskirowki* i wysoki poziom prowadzenia wojny informacyjnej, polegającej w dużej mierze na stosowaniu kłamstw historycznych.

Dlatego też wojna hybrydowa w Donbasie wymusiła na Ukrainie podjęcie radykalnych kroków, które mogłyby skutecznie zwalczyć jeden z głównych filarów wojny prowadzonej przez Rosjan – propagandę. Lata rosyjskiej obecności wpłynęły szczególnie na rosyjskojęzyczną społeczność zamieszkującą obszar na wschód od Dniepru, narażoną na wpływ rosyjskich stacji nadawczych, emitujących wiadomości (*Rossija 1*, *Pierwyj Kanał*). Labilne władze w Kijowie, które nie były w stanie skutecznie odciąć się od rosyjskiego zaplecza, doprowadziły do protestów społeczeństwa, znanych jako Rewolucja Godności bądź Euromajdan. Po ucieczce Wiktora Janukowycza do Rosji, władzę na Ukrainie przejęła opozycja złożona z przedstawicieli protestujących, a nowym prezydentem został Petro Poroszenko. Fakt wyłonienia nowych władz w Kijowie był wielokrotnie przez Rosjan negowany: podkreślano ich „faszystowski” charakter, nazywano przestępcami i banderowcami, a także uzasadniano secesję dwóch republik na wschodzie Ukrainy oraz Krymu sprzeciwem wobec „nielegalnego” przewrotu. W ten sposób Rosja stworzyła i upowszechniła narrację antagonizmu, wyjętego z czasów drugiej wojny światowej, który przez cały okres komunizmu był powielany. Mianowicie: „my – Sowietzi”, jako ci dobrzy, wyzwoliciele Europy, i „oni”, jako źli faszyci, którzy chcieli zniewolić świat i wymordować miliony ludzi. Ten schemat

posłużył do dyskredytacji każdego nie-prorosyjskiego rządu na Ukrainie. Z drugiej jednak strony, polityka Kijowa popada ze skrajności w skrajność. Od bieguna rosyjskiego lawiruje w stronę wyrażania aprobaty i pochwały dla działań ukraińskiego podziemia nacjonalistycznego i formacji jawnie kolaborujących z III Rzeszą. W ten sposób Kijów próbuje zdystansować się od rosyjskiej wersji historii, z którą był związany przez wiele lat, a która wciąż jest świeża w świadomości społeczeństwa ukraińskiego. Dlatego też okres II wojny światowej jest kluczowy dla ukraińskiej polityki historycznej, gdyż jest on mocno rozwinięty przez rosyjską propagandę, jeszcze z czasów Związku Sowieckiego. Narzucenie swojej wersji historii okresu wojennego ma na celu zapewnienie rządowi w Kijowie swego rodzaju prewencji, ochrony przed agresywną polityką medialną Federacji Rosyjskiej, czerpiącej na potęgę z motywów Wielkiej Wojny Ojczyźnianej. Słabość wewnętrzna Ukrainy doprowadziła do jej dezintegracji terytorialnej, wobec czego prowadzenie określonej polityki historycznej może być kluczowe dla przetrwania ukraińskiego narodu i państwa w ogóle. Historia jest czynnikiem, który łączy poszczególne jednostki w społeczeństwa i narody, a zatem decyduje o więzi między nimi i jest jednym z determinantów przetrwania państwa. Istnienie bohaterów narodowych warunkuje przywiązanie społeczeństwa do danego narodu i decyduje o poczuciu dumy z historii państwa. Z uwagi na problem z ciągłością państwową Ukraińcy mają problem z bohaterami narodowymi, których im brakuje. Nie licząc wybitnych pisarzy i twórców (m.in. Iwana Franki czy Tarasa Szewczenki), którzy krzewili kulturę ukraińską, niezbyt wielu działaczy było na tyle popularnych, żeby cały naród ukraiński mógł się z nimi utożsamiać. Dlatego też za bohaterów narodowych uznaje się bojówkarzy z OUN i UPA, przy czym z reguły pomija się ich skrajnie antypolską działalność, podkreślając przede wszystkim to, że walczyli oni o niepodległość Ukrainy. Jest to celowe działanie władz, które ma na celu zdystansowanie się od historii szlaku bojowego Armii Czerwonej, w szeregach której walczyło wielu Ukraińców, a który skończył się w Berlinie. W ramach odcięcia się od hucznie fetowanego w Rosji i na Białorusi 9 maja, symbolicznie kończącego II wojnę światową w Europie, Kijów przeniósł uroczystości na dzień poprzedzający. W ten sposób, władze Ukrainy, podobnie jak inne państwa dawnego bloku wschodniego (m.in. Polska, Czechy, Słowacja), zrobiły zwrot w stronę Zachodu, gdzie 8 maja² świętuje się rocznicę zakończenia II wojny światowej.

Dotychczas tylko na zachodniej Ukrainie miał miejsce kult działaczy OUN-UPA, którzy działali w rejonie Wołynia i Małopolski Wschodniej,

² 7 maja 1945 r. podpisany został pierwszy akt kapitulacji III Rzeszy z zachodnimi aliantami. Wskutek nacisku Sowietów, powtórzono sygnowanie kapitulacji w dniu następnym, tym razem z udziałem marszałka Gieorgija Żukowa. Po złożeniu podpisów wszystkich stron tuż przed północą 8 maja, w Moskwie nastał już kolejny dzień.

a także tzw. Kraju Zakerzońskiego (obecnie południowo-wschodnia Polska), a więc byli bezpośrednio związani z tym regionem. Dla miejscowych byli więc kimś w rodzaju lokalnych patriotów, przodkami, którzy walczyli o wolność Ukrainy. Stworzyło to więc atmosferę poczucia przynależności, bezpośredniego związku z przeszłością tych ziem, a więc patriotyzmu lokalnego. W ten sposób ideę niepodległości ukraińskiej, choć mocno kontrowersyjnej, próbowano przenieść na grunt ogólnopaństwowy. Wybuch wojny rosyjsko-ukraińskiej zintensyfikował te działania. Od tego czasu władze w Kijowie konsekwentnie ucinają jakiegokolwiek powiązania z Rosjanami³. Polityka „cenzury” dotknęła również zagadnienia II wojny światowej, które stały się domeną rosyjskiej narracji propagandowej już po 1945 r. Chcąc zastąpić ten okres w swojej historii Kijów przyjął wersję nacjonalistyczną, odpowiadającą dziejom zachodniej Ukrainy pod okupacją niemiecką.

Nacjonałści z Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii w obecnej narracji historycznej Ukrainy

Najbardziej kontrowersyjną, ale jednocześnie wywyższaną postacią w obecnym panteonie „bohaterów” narodowych Ukrainy, jest niewątpliwie Stepan Bandera. Jeden z najważniejszych twórców ukraińskiego nacjonalizmu, radykalny przywódca frakcji OUN-B, nie był bezpośrednio odpowiedzialny za ludobójstwo na Polakach i Żydach, jednak jego nauki wpłynęły na radykalizację poglądów członków OUN. W trakcie dokonywania się zbrodni wołyńskiej Bandera był przetrzymywany przez Niemców w obozie w Sachsenhausen. Traktowany był tam raczej jako więzień polityczny niż faktyczny więzień obozu koncentracyjnego, z wszelkimi udogodnieniami. Jego „kariera” jako nacjonalisty ukraińskiego, rozpoczęła się już w czasach II RP, gdzie czynnie uczestniczył w akcjach skierowanych przeciwko państwu polskiemu (m.in. był zamieszany w morderstwo ministra spraw wewnętrznych Bronisława Pierackiego w 1934 r.). Za ten czyn władze polskie umieściły go w miejscu odosobnienia w Berezie Kartuskiej, tak jak wielu innych terrorystów i przeciwników politycznych sanacji. Po II wojnie światowej ukrywał się w Niemczech, gdzie został zabity przez funkcjonariusza KGB w 1956 r. Dla ukraińskiego ruchu nacjonalistycznego był on czołową postacią, która wydatnie przyczyniła się do jego rozwoju. Dlatego też ważnym dla Ukraińców świętem narodowym jest rocznica urodzin Bandery, która przypada na dzień 1 stycznia. Co roku

³ Na Ukrainie, w obwodzie żytomierskim, znajduje się miasto Zwiahel, którego nazwa wywodzi się od nazwiska tamtejszego księcia Zwiahelskiego. Po zaborze tych ziem przez Rosję w 1795 r. nazwę miasta zmieniono na Nowogród Wołyński. W 2022 r. po agresji Rosji na Ukrainę, rada miasta zdecydowała o powrocie do starej nazwy – Zwiahela (Slobodieniuik 2022).

w Kijowie odbywają się marsze ku jego czci, na których nie brakuje portretów z wizerunkiem przywódcy frakcji banderowskiej, pochodni i flag partii „Swoboda”. Pierwszego stycznia 2023 r. Rada Najwyższa Ukrainy zamieściła post na Twitterze (obecnie portal „X”) odnoszący się do urodzin Stepana Bandery wraz z przypisanym mu cytatem: „Jeśli pomiędzy chlebem a wolnością naród wybiera chleb, wtedy traci wszystko, także chleb. Jeżeli naród wybierze wolność, wtedy będzie miał chleb, urobiony przez niego samego i przez nikogo nie zabranym [*Коли між хлібом і свободою народ обирає хліб, він зрештою втрачає все, в тому числі і хліб. якщо народ обирає свободу, він матиме хліб, вирощений ним самим і ніким не відібраний*]” (WPolityce.pl 2023)]. Niżej zamieszczono zdjęcie (tzw. selfie) Naczelnego Dowódcy Ukraińskich Sił Zbrojnych Wałerija Załużnego z portretem Bandery. Wskutek reakcji strony polskiej post został usunięty (WPolityce.pl 2023).

Rok 2009 na Ukrainie był rokiem „jubileuszowym” Bandery, wtedy przypadła setna rocznica jego urodzin. 1 stycznia 2009 r. została wydana specjalna seria znaczków pocztowych autorstwa Wasilija Wasilenki przedstawiających Bandere (Violity.com 2023). W 80. rocznicę utworzenia frakcji banderowskiej OUN – 13 lipca lwowskie Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego przedstawiło pierwszy tom z trylogii „Antologia Ukraińskiego Nacjonalizmu”. Wśród pism znalazły się te, których twórcami byli Bandera i Dmytro Doncow (Zaxid.net 2009). 1 sierpnia został zorganizowany rajd kolarski „Europejskimi śladami Bandery”. Jego trasa miała rozpocząć się w Sokalu, gdzie Bandera mieszkał, a kończyć w Monachium, gdzie został pochowany (Tereszczuk 2009), co oznaczałoby, że rajd przebiegałby również przez terytorium Polski (m.in. przez Przemyśl i Sanok). Wzbudziło to protesty polskiego środowiska prawicowego i kresowego. MSWiA i MSZ RP nie zezwoliły na przejazd uzasadniając tę decyzję koniecznością wydawania wiz uczestnikom. Strona ukraińska uznała, że to czynniki polityczne zadecydowały o zakazie wjazdu (Money.pl 2009).

22 stycznia 2010 r. w ramach obchodów Dnia Jedności Narodowej na Ukrainie ówczesny prezydent Wiktor Juszczenko nadał pośmiertnie Stepanowi Banderze tytuł Bohatera Narodowego Ukrainy, co wywołało w Polsce niezadowolenie (prezydent.pl 2010; Web.archive.org 2010). Decyzja ta została uchylona przez okręgowy sąd administracyjny w Doniecku na wniosek Wołodymyra Ołencewycza, który podkreślił, że zgodnie z prawem tytuł Bohatera Ukrainy przysługuje tylko osobom obywatelstwa ukraińskiego, czyli wszystkim tym, którym go przyznano w czasach niepodległej Ukrainy, począwszy od 1991 r. (Wiadomości.wp.pl 2010). Decyzja prezydenta Juszczenki wywołała oburzenie nie tylko Polski i środowisk żydowskich, ale również Parlamentu Europejskiego, który w rezolucji z 25 lutego 2010 r. ws. sytuacji na Ukrainie w punkcie 20 „wyraził głębokie ubolewanie z powodu decyzji W. Juszczenki”

odnośnie Bandery i „miał nadzieję, że nowe władze ukraińskie ponownie rozważą takie decyzje i potwierdzą swoje przywiązanie do europejskich wartości” (Europarl.europa.eu 2010).

Poza czczeniem urodzin Bandery, na zachodniej Ukrainie w wielu miastach postawiono mu pomniki. Najbardziej znany z nich znajduje się we Lwowie. To pod nim zbierają się mieszkańcy i władze miasta przy większych uroczystościach narodowych i lokalnych. Łączna liczba pomników i popiersi, które postawiono Banderze wynosi 44, a wszystkie znajdują się w obwodach zachodniej Ukrainy: lwowskim, tarnopolskim, iwanofrankiowskim i rówieńskim⁴. Jest on również honorowym obywatelem dużych miast zachodnioukraińskich. W 2000 roku otwarte zostało „Historyczno-Pamiętkowe Muzeum Stepana Bandery” w dawnym mieszkaniu Banderów na plebanii w Starym Urginowie (obwód iwanofrankiowski). W muzeum znajdują się pamiątki po Banderze, dokumenty jego i OUN-owskie, a także prywatne przedmioty (Karpaty.info 2024). W 2010 roku również w Stryju (obwód lwowski) powstało muzeum poświęcone Banderze, które mieści się w jego domu rodzinnym (Ua.ugotoworld.com 2024).

Kolejnym kontrowersyjnym bohaterem narodowym jest Dmytro Klaczkiwski znany jako „Kłym Sawur”, główny dowódca Ukraińskiej Powstańczej Armii w okręgu wołyńskim, zmilitaryzowanej przybudówki OUN, która była bezpośrednio odpowiedzialna za likwidację narodu polskiego. Apogeum ludobójstwa wołyńskiego przypadło w niedzielę 11 lipca 1943 r. Wtedy to z rozkazu Kłyma Sawura, bojówki UPA dokonały zmasowanego ataku na polskie wsie, mordując w bestialski sposób Polaków. Dzień ataku nie został wybrany przypadkowo – w niedzielę Polacy znajdowali się w kościołach, co znacznie ułatwiło działanie nacjonalistów ukraińskich, którzy ryglowali od zewnątrz drzwi, a do środka wrzucali pochodnie.

Klaczkiwski został upamiętniony przez Ukraińców trzema pomnikami. Jeden z nich, w kształcie krzyża, został postawiony w 2015 r. w Orzowie (obwód rówieński), w miejscu jego śmierci. Zastąpił on usypany w 1992 r. kopiec z niewielkim krzyżem i tablicą pamiątkową. Kolejny pomnik postawiono w 1995 r. w miejscu jego urodzenia, w Zbarażu. W 2020 r. w Równem stanął

⁴ Lista miejscowości, gdzie Banderze postawiono pomniki i popiersia z podziałem na obwody:

a) lwowski (20): Czerwonogród, Mosty Wielkie, Dublany, Mościska, Sambor, Stary Sambor, Turka, Borysław, Truskawiec, Sokal, Skole, Sosnówka, Kamionka Bużańska, Wełykosilla, Lwów, Horisznij, Hordynia, Drohobycz, Wola Zaderewacka, Stryj;

b) tarnopolski (11): Tarnopol, Strusów, Brzeżany, Wierzbów, Buczac, Zaleszczyki, Krzemieńczuk, Podwołoczyska, Kozówka, Trembowla, Czortków;

c) iwanofrankiowski (10): Iwanofrankiowsk, Uhrynów Stary, Grabówka, Mykietyńce, Berezów Średni, Uzin, Podpieczary, Horodenka, Śniatyn, Komołyja;

d) rówieński (3): Młynów, Dubno i Zdołbunów.

(Dyvyys.info 2016)

ostatni z trzech. Na jego cześć skomponowanych zostało kilka pieśni o charakterze nacjonalistycznym: „Pieśń o »Sawurze«” czy „Na ziemiach Wołynia i Polesia” (Matuszewska 2021). Większością głosów członków Tarnopolskiej Rady Obwodowej przegłosowano decyzję o uznaniu za patronów roku 2011 Jewhena Konowalca i Dmytro Klaczkiwskiego z okazji ich sto dwudziestej i setnej rocznicy urodzin, które przypadły na ten rok (Unian.ua 2011).

Obecnie popularnymi motywami na Ukrainie, często pojawiającymi się z okazji różnych wydarzeń, są flagi Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, a także symbole jej obydwóch frakcji: OUN-M („melnykowcy”) i OUN-B (frakcja radykalna, „banderowcy”). Najczęściej z symboli banderowskich korzystają zwolennicy partii Ołeha Tiahnyboka „Swobody”, która ma nacjonalistyczny, a także antyrosyjski i antypolski charakter⁵. Podczas wieców politycznych, wraz z flagami „Swobody”, pojawiają się również OUN-owskie, czerwono-czarne. Te same flagi można było zaobserwować podczas Euro-majdanu.

Po wybuchu wojny na Ukrainie, prezydent Wołodymyr Zełeński zmienił swój ubiór na bardziej odpowiadający wojennym realiom. Często pojawiał się podczas wystąpień publicznych w odzieży dresowej, z elementami narodowymi, łamiąc przy tym zasady *dress code’u*. Stało się to znakiem wyróżniającym prezydenta Ukrainy, który w ten sposób chciał zwrócić uwagę świata na sytuację w jego państwie. W kwietniu 2023 r. W. Zełeński pojawił się z wizytą w Polsce, by odebrać polski Order Orła Białego z rąk Andrzeja Dudy. Na rękawach i torsie dresowej bluzy prezydenta Ukrainy znajdowały się trzy naszywki przedstawiające tarczę OUN-M (Trojan 2023).

W grudniu każdego roku Rada Najwyższa Ukrainy podejmuje odpowiednie uchwały odnośnie obchodów i uroczystości, które nastąpią w roku kolejnym. Na rok 2020 przewidziano jubileusze „wybitnych osobistości”: 110. rocznicę urodzin pułkownika UPA Wasyla Sydora (24.02), setną rocznicę urodzin pułkownika UPA Wasyla Galasy (12.11) i 130. rocznicę urodzin przywódcy frakcji OUN-M Andrija Melnyka (12.12). Wymieniony został również Jarosław Staruch, o którym nie wspomniano, że był aktywnym działaczem OUN (Zakon.rada.gov.ua 2019). Staruch, jako przywódca OUN w Kraju Zakerzońskim, został zlikwidowany przez polski Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego w ramach akcji „Wisła” w 1947 r. W porównaniu z dekretem Rady Najwyższej Ukrainy o obchodach z 2019 r. w analogicznym akcie z roku 2020 zmieniło się stanowisko władz w odniesieniu do postaci z czasów sowieckich – usunięto jakiekolwiek nawiązania do Ukraińskiej SRR, ewentualnie wspominając, że dana osoba była „uczestnikiem wypędzenia Niemców z terytorium

⁵ Więcej o radykalnym charakterze programu politycznego partii „Swoboda” pisze analityk Tadeusz A. Olszański w „Komentarzu OSW” (Olszański 2011).

Ukrainy”. 27 marca upamiętniony został działacz OUN Michajło Soroka, 14 czerwca świętowano 130. rocznicę urodzin Jewhena Konowalca, przywódcy OUN do 1938 r. Upamiętnieni zostali również pułkownik UPA, dowódca grupy zachodniej, obejmującej Zakarpacie, Bukowinę i Polskę Wschodnią, Rostysław Wołoszyn, a także Dmytro Klaczkowski, którego 110. rocznica urodzin przypadała na 4 listopada (Zakon.rada.ua 2020). Na lata 2022-2023 Rada Najwyższa Ukrainy ustanowiła obchody 80. rocznicy powstania Ukraińskiej Powstańczej Armii. Wśród celebrowanych dni wymieniła 19 stycznia jako 110. rocznicę dnia urodzenia Jarosława Stečki „męża stanu i polityka, uczestnika walk o niepodległość Ukrainy w XX wieku”. Nie wspomniano o tym, że stanął na czele kolaboracyjnego rządu w 1941 r. i sygnował akt powstania państwa ukraińskiego, ściśle współpracującego z III Rzeszą. Na 11 stycznia 2023 r., według ukraińskiej uchwały przypadła również 110. rocznica urodzin Wasyla Kuka, ostatniego przywódcy UPA, który otwarcie twierdził, że ludobójstwo Polaków na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej dokonało się rękami ukraińskich chłopów, a członkowie OUN-UPA nie mieli z tym wiele wspólnego. Zmarł w 2007 r. (Zakon.rada.ua 2021)

Ukraińskie formacje kolaboracyjne w obecnej polityce Kijowa

Budzącą niepokój tendencją w polityce historycznej Ukrainy jest także czczenie formacji wojennych, które w okresie II wojny światowej wchodziły w skład niemieckich sił zbrojnych, czy też jawnie z nimi kolaborowały. Jednostkami kolaborującymi były bataliony *Schutzmannschaft*⁶, które powstały z jednostek ukraińskich kolaborantów „Roland” i „Nachtigall”. Do batalionu „Nachtigall” należał czołowy przedstawiciel ukraińskiego nacjonalizmu, działacz OUN, Roman Szuchewycz. Początkowy impet wojsk niemieckich w Związku Sowieckim został załamany przez niesprzyjające warunki atmosferyczne, jak i mocne zaplecze aprowizacyjne obrońców. Chcąc utrzymać front, niemiecka machina wojenna została zmuszona do nagięcia swoich zasad ideologicznych i już w 1943 r. powstała 14. Dywizja SS „Galizien”, złożona z ochotników narodowości ukraińskiej. W czerwcu 1944 r. została ona okrążona i rozbita przez wojska radzieckie pod Brodami. Po tej bitwie została odtworzona i wysłana w rejon Słowacji, gdzie pacyfikowała tamtejsze powstanie. Następnie w Słowenii walczyła z partyzantami Josipa Broz Tity i ostatecznie trafiła do Austrii, gdzie poddała się zachodnim aliantom. Dzięki interwencji generała Władysława Andersa, żołnierze „Hałyczyny” nie zostali wydani w ręce

⁶ Bataliony *Schutzmannschaft* – jednostki policyjne, które po ataku III Rzeszy na ZSRS tworzone z miejscowej ludności na zajętych obszarach Związku Sowieckiego.

sowieckie, przez co uniknęli zesłania do łagrów (Motyka 2012: 268-169). Mimo że Ukraińcy wiązali spore nadzieje z tą dywizją, uważając ją za zaczątek wojska ukraińskiego, to tak naprawdę jednostka była w całości podporządkowana niemieckim dowódcom. Twórcą dywizji galicyjskiej był gubernator dystryktu Galicji, Otto Wachter, a jej pierwszym dowódcą Walter Schimana. Nawet w kwestiach związanych z symbolem dywizji nie liczonego się z opinią ukraińską. Zamiast narodowego *tryzuba* na fladze „*Hałyczyny*” powiewał lew z trzema koronami – symbol Galicji z czasów Monarchii Austro-Węgierskiej.

Na zachodniej Ukrainie 14. Dywizji SS oddaje się równy hołd co OUN i UPA. Każdego roku w dzień sformowania dywizji – 28 kwietnia, ma miejsce „Marsz Wyszywanek”. Po ulicach miast zachodniej Ukrainy (głównie w Lwowie) przechodzą Ukraińcy ubrani w mundury „*Hałyczyny*” i niosący emblematy dywizji. W 2021 r. po raz pierwszy taki marsz odbył się Kijowie pod hasłem: „Nie zapomni Ukraina strzelca ze złotym lwem na rękawie [*He забуде стрільця Україна з золотим левником на рукаві*]” (Trojan 2021). Jest to fragment pieśni Wołodymyra Niekrasowa *Złoty lew* (Золотий левик).

Jednym z żołnierzy batalionu „*Nachtigall*” był przyszły dowódca główny Ukraińskiej Powstańczej Armii, Roman Szuchewycz. Po służbie w 201 Batalionie Schutzmansschaft Szuchewycz przeszedł do ukraińskiej partyzantki, gdzie szybko zajmował kierownicze stanowiska. Podobnie jak Kłyma Sawura, należałoby uznać go za jednego z najbardziej decyzyjnych w sprawie czystek etnicznych na Polakach w latach 1943-1945. 12 października 2007 roku Ukrainy W. Juszczenko mianował Romana Szuchewycza bohaterem narodowym za „wybitne zasługi w narodowowyzwoleńczej walce o wolność i niepodległość Ukrainy” (President.gov.ua 2007). Doniecki Obwodowy Sąd Administracyjny uznał dekret Juszczenki za niebyły, uzasadniając swoją decyzję brakiem obywatelstwa ukraińskiego Szuchewycza (Bbc.com 2011). W Buffalo w stanie Nowy Jork mieszka obecnie spora diaspora emigrantów ukraińskich, których życie społeczne koncentruje się wokół Ukraińskiego Centrum Kulturalnego *Dnipro*. Właścicielem *Dnipra* jest Ukrainian American Freedom Foundation (UAFF), która jest przykrywką dla faktycznego „przełożonego” ukraińskiej diaspory w Buffalo – OUN-B. Położenie miasta jest atrakcyjne dla emigrantów, gdyż może skupiać zarówno tych mieszkających po stronie amerykańskiej, jak i kanadyjskiej. W sali reprezentacyjnej „*Dnipra*” na jednej ze ścian uwieczniony został Szuchewycz wraz z emblematem OUN-B. Również w czytelnim im. Tarasa Szewczenki, w tym domu kultury, znajdują się portrety Szuchewycza i Bandery wraz z symbolami OUN i UPA (Banderlobby.substrack.com 2021).

W kanadyjskim Edmonton (prowincja Alberta) znajdują się dwa kontrowersyjne pomniki poświęcone kolaboracji ukraińsko-nazistowskiej z czasów II wojny światowej. Jednym z nich jest popiersie Romana Szuchewycza na prywatnej posesji, a drugim krzyż z tryzubem na cokole przed Cmentarzem

św. Michała poświęcony żołnierzom ukraińskim, służącym w jednostkach niemieckich. W sierpniu 2021 r. nieznani sprawcy napisali na pomniku Szuchewycza „prawdziwy nazista” („*actual nazi*”), a na murku przy pomniku koło cmentarza „nazistowski pomnik 14-ej Waffen SS” („*nazi monument 14th Waffen SS*”) (Edmonton.ctvnews.ca 2021).

Dużym echem na świecie odbiła się wizyta prezydenta Ukrainy Zełenskiego w Kanadzie we wrześniu 2023 r. W tamtejszym parlamencie delegacja ukraińska wspólnie z kanadyjskimi posłami i premierem biła brawa Jarosławowi Hunce, Ukraińcowi i byłemu żołnierzowi dywizji „Galizien”, którego okrzyknięto „bohaterem”. Duży negatywny odzew ze strony międzynarodowej społeczności, w tym Polaków, Rosjan i Żydów wymusił na Anthonym Rocie, spikerze Izby Gmin, złożenie dymisji (DoRzeczy.pl 2023). Dopiero sytuacja w kanadyjskim parlamencie zmieniła postrzeganie władz Kanady na problem ukraińskiej kolaboracji z III Rzeszą i ludobójstwa jakiego dokonali ukraińscy nacjonaliści, nierzadko przy aprobacie okupantów. Zauważono nieetyczność w istnieniu pomników i celebracji wydarzeń i osób związanych z 14. Dywizją SS, a także OUN (Bartko 2023). Dotychczas społeczność emigrancka, która składała się w większości z byłych OUN-owców i żołnierzy 14. Dywizji SS, działała w majestacie prawa kanadyjskiego przy braku większego oporu ze strony miejscowych urzędów.

Podsumowanie

Wybuch wojny na Ukrainie w 2022 r. wpłynął na pewną zmianę w stanowisku władz Ukrainy względem Polski, co w głównej mierze było podyktowane czyściej pragmatycznymi względami. Duża pomoc, na jaką mogli liczyć Ukraińcy ze strony Polaków i rządu polskiego, wymusiła na nich korektę kontrowersyjnej polityki historycznej, w taki sposób, aby sojusznicy nie poczuli się urażeni, co mogłoby wstrzymać płynące dla ukraińskiej strony wsparcie. Dotychczas kwestia upamiętnienia Polaków, którzy zginęli w Małopolsce Wschodniej i na Wołyniu stanowiła przedmiot sporu między rządami polskim a ukraińskim. Poczyniono pewne gesty, które miały na celu uczczenie pomordowanych, jednak były one kurtuazyjne i nie miały większego znaczenia. W 2016 r. przedstawiciele Ukrainy: byli prezydenci (Leonid Krawczuk i Wiktor Juszczenko) wraz z głowami kościołów prawosławnego i greckokatolickiego, a także elitami inteligenckimi, w liście skierowanym do Polaków „prosilili o wybaczenie”, a także „przebaczały za zbrodnie i krzywdy, popełnione wobec ich” (Glanc 2023). Retoryka Ukraińców odnośnie zbrodni ludobójstwa dokonanej przez ukraińskich nacjonalistów na ludności polskiej opiera się w głównej mierze na podkreśleniu obustronnej winy. Częstym określeniem strony ukraińskiej na

te wydarzenia, które miały miejsce na Wołyniu i w Małopolsce Wschodniej są: „tragedia” (Glanc 2023) bądź „wojna ukraińsko-polska”. Konsekwentnie unika się słowa „ludobójstwo”, próbując nadać równoważny charakter walki obu stron, pomijając zupełnie aspekt bezbronności polskiego społeczeństwa na tych ziemiach, którego przedstawicielami w owym czasie były w większości kobiety z dziećmi i starsze osoby. Nieliczni mężczyźni formowali się w ośrodki samoobrony (m.in. Przebraże), które próbowały zwalczać ukraińskich nacjonalistów, jednak ich liczebność i uzbrojenie nie stanowiły z reguły większego wyzwania dla napastników. Polskie próby ekshumacji i poszukiwania miejsc pochówku ofiar ludobójstwa ukraińskiego wielokrotnie pozostawały bez odzewu bądź były blokowane przez stronę ukraińską. Prezydent RP Andrzej Duda stwierdził w jednym z wywiadów, że obecnie takie działania są prowadzone, jednak bez „rozgłosu politycznego” (Glanc 2023). Niewątpliwie władze Ukrainy nie dojrzały jeszcze do momentu, w którym otwarcie, jak ma to miejsce np. w przypadku Niemców, będą mogły przyznać się do winy narodu ukraińskiego, a także wynagrodzić krzywdy wyrządzone Polakom. Podstawowym prawem każdego człowieka, które wynika z ogólnie przyjętych norm humanitarnych, jest możliwość godnego pochówku. Spora część polskich ofiar ukraińskiego ludobójstwa wciąż czeka na ten podstawowy gest zadośćuczynienia – na upamiętnienie.

Duże zainteresowanie w Polsce wzbudziła sprawa Cmentarza Orląt Lwowskich, na którym pochowani zostali żołnierze i cywile walczący o polski Lwów w wojnie polsko-ukraińskiej (1918-1919) a także w wojnie polsko-bolszewickiej. Cmentarz ten w czasie II RP zbudowano z wielkim rozmachem, by z godnością uczcić polskich bohaterów. Po 1945 r. władze komunistyczne rozkazały zrównać cmentarz z ziemią. Dopiero po jesieni ludów, dzięki polskim wysiłkom odbudowano tę nekropolię, jednak przedmiotem sporu polsko-ukraińskiego pozostawała sprawa posągów lwów przy Pomniku Chwały. W czasach polskich trzymały one tarcze z napisami „Zawsze wierny” i „Tobie Polsko”⁷. Dopiero w 2015 r. lwowskie lwy powróciły na swoje miejsce, jednak władze obwodowe Lwowa zadecydowały o ich zakryciu płytami paździerzowymi. Dopiero w maju 2022 r., po rosyjskiej agresji na Ukrainę, lwy zostały odsłonięte. Na tarczach posągów pozostawiono tylko herby miasta (Rp.pl 2022).

Mimo poczynienia pewnych ugodowych kroków w stronę normalizacji polsko-ukraińskich stosunków na płaszczyźnie historycznej, nie da się ukryć, że są one tylko powierzchowne i nie mają większego znaczenia dla ukraińskiej polityki wewnętrznej. Władze w Kijowie, w obliczu rosyjskiej propagandy, forsują swoją, również radykalną, by odciąć się od bardzo skutecznej rosyjskiej wojny informacyjnej, w ten sposób chcąc zbliżyć się do Zachodu. Jednak

⁷ Jest to nawiązanie do dewizy miasta Lwowa: *Leopolis semper fidelis* – „Lwów na zawsze wierny”.

ich kontrowersyjna polityka celebrowania zbrodniarzy wojennych i formacji kolaborujących z III Rzeszą nie jest i nie będzie aprobowana przez środowiska europejskie i demokratyczne. Mimo jasnych sygnałów płynących ze świata zachodniego, a nawet Rosji, która konsekwentnie wykorzystuje motyw banderowców, by upokorzyć rząd w Kijowie, nazywając go „faszystowskim”, nie widać, by obecne władze Ukrainy zmieniły kurs w swojej polityce historycznej. Wręcz przeciwnie, od momentu wybuchu wojny, mimo kurtuazyjnych gestów w stronę Polski i Zachodu, Kijów coraz konsekwentniej dąży do czczenia antybohaterów i wynoszenia ich na piedestały. Po kontrofensywie Sił Zbrojnych Ukrainy, front ustabilizował się na wschodzie Ukrainy, w rejonie Krymu, Chersonia i dwóch republik samozwańczych. Po „wyzwoleniu” miast, które wcześniej zostały zajęte przez wojska rosyjskie, doszło do zmiany nazw wielu ulic. Te, które mogły brzmieć rosyjsko bądź odnosić się do rosyjskiej kultury, przemianowano nadając im imiona bojowników OUN/UPA: Szuchewycza, Bandery, Melnyka.

Źródła cytowań

- BANDERALOBBY.SUBSTACK.COM (2021), 'Buffalo, Where the Banderites Roam', online: <https://banderalobby.substack.com/p/buffalo-where-the-banderites-roam> [dostęp: 4.01.2024 r.].
- BARTKO, KAREN (2023), 'Renewed calls to take down Nazi-linked Ukraine monuments in Edmonton', online: <https://globalnews.ca/news/9990704/edmonton-ukraine-monument-nazi-history/> [dostęp: 12.01.2024 r.].
- BAZYŁOW, LUDWIK, PAWEŁ WIECZORKIEWICZ (2010), *Historia Rosji*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Osolińskich – Wydawnictwo.
- BBC.COM (2011), 'Суд не залишив Шухевичу звання Героя', online: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2011/08/110802_court_bandera_as [dostęp: 4.01.2024 r.].
- DO RZECZY.PL (2023), 'Rosja reaguje na skandal w Kanadzie z udziałem Zełenskiego', online: <https://dorzeczy.pl/swiat/485250/nazistowski-skandal-w-kanadzie-rosja-zada-wyjasnien.html> [dostęp: 12.01.2023 r.].
- DYVYS.INFO (2016), 'Бандера на п'єдесталі: скільки насправді в Україні пам'ятників провіднику ОУН (інфографіка)', online: <https://dyvys.info/2016/10/15/bandera-na-pyedestali-skilky-naspravdi/> [dostęp: 9.05.2024 r.].
- EDMONTON.CTVNEWS.CA (2021), 'Ukrainian monuments vandalized, group calls for their removal over historical record', online: <https://edmonton.ctvnews.ca/ukrainian-monuments-vandalized-group-calls-for-their-removal-over-historical-record-1.5546656> [dostęp: 4.01.2024 r.].
- EUROPARL.EUROPA.EU (2010), 'Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 25 lutego 2010 r. w sprawie sytuacji na Ukrainie', online: [www: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0035_PL.html](http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0035_PL.html) [dostęp: 19.01.2024 r.].
- GLANC, MARTA (2023), 'Upamiętnienie rzezi wołyńskiej. Polska daleko przed Ukrainą', online: https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/upamietnienie-rzezi-wozynskiej-polska-daleko-przed-ukraina/ [dostęp: 12.01.2024 r.].
- KARPATY.INFO, 'Історико-меморіальний музей Степана Бандери', online: <https://www.karpaty.info/ua/uk/if/kl/st.ugryniv/museums/st.bandera/> [dostęp: 3.01.2024 r.].
- MARUSZEWSKA, TETIANA (2021), 'Дмитро Клячківський – «Клим Савур»', online: <http://lib.rv.ua/ua/virt/221/> [dostęp: 3.01.2024 r.].
- MONEY.PL (2009), 'Ukraińskie MSZ chce wyjaśnień w sprawie rajdu Bandery', online: <https://www.money.pl/gospodarka/polityka/artukul/ukrainskie;msz;chce;wyjasnien;w;sprawie;rajdu;bandery,130,0,518530.html> [dostęp: 3.01.2024 r.].

- МОТЫКА, GRZEGORZ (2012), *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943-1947*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- OLSZAŃSKI, TADEUSZ A. (2011), 'Partia Swoboda – nowa jakość na ukraińskiej prawicy', online: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-07-05/partia-swoboda-nowa-jakosc-na-ukraińskiej-prawicy> [dostęp: 12.01.2024 r.].
- PRESIDENT.GOV.UA (2007), 'Указ Президента України Про присвоєння Р.Шухевичу звання Герой України', online: <https://www.president.gov.ua/documents/9652007-6491> [dostęp: 19.01.2024 r.].
- PRESIDENT.GOV.UA (2010), 'Указ Президента України № 46/2010 про призначення С. Бандери звання Герой України', online: <https://web.archive.org/web/20100125170729/http://www.president.gov.ua/documents/10353.html> [dostęp: 19.01.2024 r.].
- PREZYDENT.PL (2010), '»Z konsternacją przyjęliśmy uhonorowanie Bandery«', online: <https://www.prezydent.pl/kancelaria/archiwum/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wydarzenia/z-konsternacja-przyjelismy-uhonorowanie-bandery,13602,archive> [dostęp: 3.01.2024 r.].
- RKKA.RU, 'Белгородско-Харьковская наступательная операция 3.08 – 23.08.1943', online: <http://rkka.ru/maps/tv13.gif> [dostęp: 19.01.2024].
- RKKA.RU, 'Разгром немецко-фашистских войск на Правобережной Украине 24.12.1943 – 14.04.1944', online: <http://rkka.ru/maps/ukraina.jpg> [dostęp: 19.01.2024].
- RP.PL (2022), 'Lwy na Cmentarzu Orłąt Lwowskich zostały odsłonięte', online: <https://www.rp.pl/polityka/art36338201-lwy-na-cmentarzu-orlat-lwowskich-zostaly-odsloniete> [dostęp: 12.01.2024 r.].
- SERCZYK, WŁADYSŁAW (1990), *Historia Ukrainy*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo.
- SLOBODIENIUK, OLENA (2022), 'Новоград-Волинський перейменували на Звягель — депутати повернули історичну назву міста', online: <https://suspilne.media/250762-novograd-volinskij-perejmenuvalli-na-zvagel-deputati-povernuli-istoricnu-nazvu-mista/> [dostęp: 2.01.2024].
- TERESZCZUK, HALINA (2009), 'Українсько-польський скандал на ім'єні Степана Бандери', online: <https://www.radiosvoboda.org/a/1797625.html> [dostęp: 3.01.2024 r.].
- TROJAN, MAREK (2021), 'Marsz ku czci Waffen-SS Galizien po raz pierwszy w Kijowie [+video/+foto]', online: <https://kresy.pl/wydarzenia/marsz-ku-czci-waffen-ss-galizien-po-raz-pierwszy-w-kijowie-video-foto/> [dostęp: 12.01.2024 r.].

- TROJAN, MAREK (2023), 'Zełenski podczas wizyty w Polsce eksponował symbolikę OUN i UPA', online: https://kresy.pl/wydarzenia/zelen-ski-podczas-wizyty-w-polsce-eksponowal-symbolike-oun-i-upa/#-google_vignette [dostęp: 12.01.2024 r.].
- UA.IGOTOWORLD.COM, 'Музей семьи Степана Бандеры', online: https://ua.igotoworld.com/ru/poi_object/67216_muzei-semi-stepana-bandery.htm#/google_vignette [dostęp: 3.01.2024 r.].
- UNIAN.UA (2011), 'Тернопільська обора оголосила Рік Коновальця і Кліма Савура', online: <https://www.unian.ua/society/484128-ter-nopil-ska-obrada-ogolosila-rik-konovaltsya-i-klima-savura.html> [dostęp: 3.01.2024 r.].
- VIOLITY.COM (2023), 'List / Arkusz stemplowany »Stepan Bandera. 100. rocznica urodzin« 2009', online: <https://violity.com/pl/112701729-list-markovanij-arkush-stepan-bandera-100-richchya-vid-dnya-narodzhen-nya-2009> [dostęp: 2.01.2024 r.].
- WIADOMOSCI.WP.PL (2010), 'Bandera nie jest bohaterem – sąd uchylił dekret Juszczeki', online: <https://wiadomosci.wp.pl/bandera-nie-jest-boha-terem-sad-uchylil-dekret-juszczeki-6036231943480449a> [dostęp: 3.01.2024 r.].
- WPOLITYCE.PL (2023), 'Urodziny Bandery. Fogiel: »Musi budzić sprzeciw«; »Ukraina ma dziś nowych, prawdziwych bohaterów«. Wpis skasowano', online: <https://wpolityce.pl/polityka/628542-urodziny-bandery-i-bu-rza-w-polsce-musi-budzic-sprzeciw> [dostęp: 12.01.2024 r.].
- ZAKON.RADA.GOV.UA (2019), 'Постанова Верховної Ради України про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2020 році', online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/325-20#Text> [dostęp: 19.01.2024 r.].
- ZAKON.RADA.GOV.UA (2020), 'Постанова Верховної Ради України про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2021 році', online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1092-20#Text> [dostęp: 19.01.2024 r.].
- ZAKON.RADA.GOV.UA (2021), 'Постанова Верховної Ради України про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2022-2023 роках', online: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1982-IX#Text> [dostęp: 9.05.2024 r.].
- ZAXID.NET (2009), 'We Lwowie ukazały się drukiem dzieła Stepana Bandery', online: https://zaxid.net/we_lwowie_ukazaly_zie_drukiem_dziela_zte-pana-bandery_n1176333 [dostęp: 3.01.2024 r.].